

ÎMPRUMUTURI LEXICALE RECENTE DIN LIMBA ARABĂ. CĂI DE INTRODUCERE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

RECENT ARABIAN BORROWINGS. WAYS OF ENTERING ROMANIAN

(Abstract)

Romanian language hospitality is often associated with linguistic elements from French or English, but some of these occurrences generate from other languages. Our interest was directed toward lexical elements from Arabian language and dialects since historical and cultural events dominated the press of the last two decades. Although these words entered Romanian via other languages such as French or English (most of the time), Arabian influence is not a novelty for our culture, due to Turkish influence during several centuries. Our article deals with the etymological study of new lexical elements, observing the way they entered and adapted Romanian.

Cuvinte-cheie: dinamică, noutate, elemente arabe, influență gastronomică.

Key-words: language dynamic, novelty, Arabian elements, gastronomy influence.

Dinamica lexicului românesc actual suscită interesul și nu puține sunt studiile care s-au aplecat asupra acestui compartiment al limbii. Dincolo de inovațiile interne (vizând derivarea sau compunerea) și de dezvoltările semantice, un loc important îl ocupă împrumuturile ori calcurile lingvistice. Preluarea unor termeni din limbi „exotice”, al căror contact direct cu limba română este ne semnificativ, reprezintă o provocare, iar articolul de față inventariază un corpus restrâns de unități lexicale din arabă identificate în presa intervalului 1998–2010, pentru că, se știe, presa înregistrează cel mai bine noutățile lingvistice. Trebuie să admitem din capul locului că sursele cele mai bogate le reprezintă publicațiile, respectiv articolele cu scop persuasiv-publicitar de prezentare a zonelor turistice îndepărtate sau cele referitoare la evenimente

socio-politice din Orientul Mijlociu care au dominat primele pagini ale publicațiilor ultimelor două decenii și nu numai. Din acest motiv, cele mai multe cuvinte aparțin domeniului culinar, respectiv, țin de tradiții, obiceiuri, fiind legate strict de realitățile extralingvistice pe care le reprezintă.

Limba arabă aparține ramurii semitice a familiei afro-asiatice, este limba oficială sau națională în 24 de țări (între care Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Algeria, Ciad, Egipt, Iordania, Irak, Kuwait, Liban, Libia, Maroc etc.), fiind folosită de peste 221 de milioane de vorbitori și este limbă de lucru a ONU¹. După anumite estimări, numai în Arabia Saudită se vorbesc cel puțin 20 de idiomuri, ceea ce face și mai dificil de încadrat etimologic unitățile înregistrate.

Cuvintele în discuție au putut intra în limba română, dar nu direct, ci prin intermediul altor limbi, cel mai adesea franceza și engleza. Evident că, pentru limba română, aceste cuvinte din limba arabă reprezintă etimoanele îndepărtate, iar tipul de etimologie care intră în discuție este cel de etimologie externă (nu de puține ori chiar etimologie externă multiplă², adică împrumutarea unui cuvânt prin mai multe filiere intermediare în același timp).

Cuvintele din limbile îndepărtate precum araba nu sunt tocmai o noutate în limba română, unele fiind mai noi, altele mai vechi, intrate prin filierele cunoscute: cele mai vechi, prin turcă, limbile slave, cele mai noi, prin franceză, engleză, germană, italiană, rusă.

Iată un scurt inventar (într-o ordine aleatorie) al unor cuvinte din limba arabă – vechi și mai noi – înregistrate în DEX și în MDN:

a) cuvinte intrate prin filieră turcă³: *acadea, acaret, amanet, atlas, becher, belea, berechet, bidiviu, calfă, catifea, cântar, chebap, chef, chibrit, chirie, cusur, fes, fitil, fudul, furtun, halat, halva, hamal, hatâr, haz, mahala, maramă, mușama, năframă, raft, rahat, sidef, sofa, șerbet, șofran, tacâm, tabiet, taman, tiptil, tertip, zaraf* etc.

b) cuvinte intrate prin filieră franceză: *alchimie* (și prin lat.), *alcool, alcov, algebră* (și prin lat.), *almanah* (și prin lat.), *ambră, amiral, arsenal, asasin, avarie, azur, baobab, calibru, calif, elixir, emir, fakir, gazelă, girafă, islam, lufă, macramé, magazin, mameluc, mohair, moschee, musulman, nadir, ramadan, sirop, talc, talisman, zenit, zero* etc.

c) cuvinte intrate și prin alte filiere: *carafă* (fr. și prin ngr., it.), *mumie* (prin ngr., it., germ).

¹ Vintilă-Rădulescu 2007: 113.

² Despre etimologie multiplă vorbește pentru prima dată Alexandru Graur (v. Graur 1950: 22-34). V., de asemenea, Hristea 1968: 103-108; Coteanu, Sala 1987: 78-88.

³ Conform datelor din articolele lui Nicolae Dobrișan (Dobrișan 2001: 20-32; Dobrișan 1968: 522-539).

Cum au intrat aceste cuvinte în limbile din care le-a preluat româna? Explicațiile sunt de natură istorică și lingvistică deopotrivă. De pildă, limba spaniolă a avut posibilitatea împrumutului direct din limba arabă, datorită unei lungi perioade (șapte secole) de coexistență, mai ales în sud, cu maurii cuceritori (începând cu sec. al VIII-lea d. Hr.). Pe de altă parte, limba franceză a început să adopte cuvinte arabe în urma colonizării Africii de nord și, mai devreme, în Evul Mediu, cu ocazia cruciadelor (substantive precum *sirop* și *șerbet* au fost aduse, o dată cu realitățile pe care le reprezintă, în această perioadă⁴).

Cuvinte din limba arabă regăsim și în domeniul științelor, în medicină, matematică (*cifră*, *zero* provin de la același etimon, arabul *șifr*), alchimie (*alcool*, *elixir*), zoologie (*gazelă*, *girafă*), botanică (*henna*, *tamarin*) etc.

La rândul lor, aceste cuvinte au putut intra în limba română în același timp cu realitățile extralingvistice pe care le reprezintă. De pildă, substantivele care denumesc conducătorii oștirilor musulmane – *calif*, *emir*, *sultan*, *vizir* etc. – precum și alte noțiuni în relație cu aceștia (*divan*, *harem*, *sofa*, *spahiu*, *turban* ș.a.m.d.) au pătruns treptat în perioada extinderii Imperiului Otoman și în urma cuceririi teritoriilor românești, fapt care a atras după sine și impunerea limbii turce în relațiile oficiale.

Descoperirile științifice, geografice, evenimentele istorice, realitățile economice, politice, sociale, culturale au facilitat intrarea în limbă a unor cuvinte noi din arabă.

Neavând suficiente dicționare care să dateze cuvintele mai noi sau mai vechi și nici dicționare etimologice complete, nu putem realiza o statistică riguroasă și nici un raport al cuvintelor mai vechi față de cele nou intrate în limbă.

Materialul comentat în continuare a fost extras din presa românească audio-vizuală (dar și din edițiile online ale unor publicații de largă audiență), preferându-se acei termeni care nu au fost semnalți în dicționare precum DEX, MDN, DCR₂ sau în alte lucrări de profil⁵.

Deși obiectivul principal al studiului îl reprezintă identificarea etimonului îndepărtat al unităților analizate, simțim nevoia să precizăm că etimonul de pornire este preluat ca atare din dicționarele englezești sau franceze consultate și, eventual, comparat, în măsura posibilităților, cu dicționarele specializate disponibile (DMWA) și, pentru că nu avem cunoștințe temeinice asupra grafiei limbii investigate, ne asumăm erorile posibile apărute în transcrierea latină.

Întrucât este vorba despre cuvinte foarte recente, modificările la nivel formal au fost minime, doar în anumite cazuri adaptându-se la grafia limbii

⁴ V. Walter 1997: 141-163.

⁵ Nu pretindem însă a fi epuizat sau a avea cunoștință de toate lucrările apărute în ultima vreme.

române (*mujahedin* < fr. *moudjahidin*, engl. *mujahedin/mujahidin*), iar cele semantice au fost practic nesemnificative.

Următorul pas a fost consultarea dicționarilor și lucrărilor românești selectate (DEX, DCR₂, MDN, DNAR) pentru a elimina termenii deja asimilați ori chiar uitați, iar în cazul în care am păstrat anumite cuvinte (motivele vor fi precizate în continuare), lucrarea care deja le-a înregistrat a fost precizată între paranteze (în cazul în care oferim o anumită etimologie între paranteze, fără a preciza un dicționar, înseamnă că forma respectivă nu a fost identificată în lucrările consultate).

Pentru identificarea etimonului îndepărtat, am consultat dicționare străine, precum PR, PL, Ox, ODNW, Enc, Enc E, dar și dicționarele specializate, precizate mai sus.

Cuvintele au fost inventariate pe domenii de activitate. Am preferat să semnalăm și câțiva termeni deja înregistrați în lucrările românești, atunci când am considerat că frecvența lor a crescut (vezi, de pildă: *bissar* „supă marocană”, *harira* „supă marocană”, *henna* „plantă din tulpinile și frunzele căreia se obține pulberea care devine vopsea de păr sau este folosită în realizarea tatuajelor tradiționale”, *tagine* „fel de mâncare nord-africană”, *tandoori* „friptură indiană”, înregistrați de DNAR). Au fost reținute chiar și acele cuvinte cu o singură apariție în textele cercetate, pentru a nu rata posibilitatea impunerii acestora la un moment dat. În inventarul următor, am adăugat un citat cuvintelor înregistrate numai atunci când acesta conținea o definiție, restul citatelor fiind suprimate din lipsa de spațiu.

1. Lista care urmează grupează cuvintele selectate din punct de vedere **etimologic și referențial**.

a) Alimentație:

arak (cuvânt din dialectul marocan) desemnează o „băutură alcoolică foarte tare; rachie din orez sau din plante suculente, bogate în zahăr (curmale, struguri, smochine etc.)”. Cuvântul este înrudit cu *raki*, care a dat în limba română *rachie* (din fr. *arac/arak*, engl. *arak/arrack*; MDN – var. *arac*; PR – 1520 din arabă *araq (al-tamr)*, literal „rachie de palmier”; PL; Ox; Graur 1978: arabă '*araq* „sudoare”, '*araq at-tamr* „sudoarea curmalelor” – băutură amețitoare > tc. *raki* > bg. *rakia* > rom. *rachie*);

bissar este un cuvânt din dialectul marocansemnifică un „tip de supă, consumată de Ramadan” (probabil din engl. *bissar*; DNAR var. *bissara* – 2000);

falafel (cuvânt arab/din dialectul libanez) denumește un „fel de mâncare picant din bucătăria libaneză”, foarte popular în întreaga lume și în România (din fr., engl. *falafel, felafel*, PL; Ox; Enc – jumătatea sec. al XX-lea, via araba egipteană *falāfil* din arabă *fulful* „piper”);

fatuși, var. *fattoush*, *fatush* este un cuvânt arab referitor la o „gustare compusă din: salată verde, roșii, castraveți, varză, ceapă, amestecate cu smac/sumac (condiment special) și bucățele de lipie prăjită”;

ghoriba provine tot din dialectul marocan, numind o „prăjitură cu migdale și susan” (din fr., engl. *ghoriba*);

harira este o „supă tradițională marocană din legume, uneori carne de vită sau pui și fasole uscată” (din engl., fr. *harira*; DNAR – 2000; Enc);

harissa este numele unui „condiment oriental”, foarte apreciat în lumea occidentală, constând dintr-un amestec omogen de ardei iute, usturoi, ulei de măsline, piper și sare (din fr., engl. *harissa*; PR – 1930, din arabă *harisa* < *harasa* „a toca, a mărunți”; PL; Enc);

haruf mahși este o sintagmă din domeniul culinar care reprezintă una dintre „mâncărurile tradiționale, servite în ocazii festive. Este un fel care are la bază carnea de oaie sau miel, călită în untură vegetală, condimentată cu scorțișoară și piper”;

hout (din dialectul marocan) definește o „specialitate culinară marocană, pe bază de pește” (cuvântul este din arabă, unde înseamnă „pește”);

humus, var. *homos*, *hummus*, *houmous*, folosit atât cu valoare substantivală, cât și cu valoare adjectivală, reprezintă o „pastă de năut și susan folosită drept condiment”, utilizată, adeseori, în compania *falafel*-ului (din engl. *hummus*; Enc – a doua jumătate a sec. al XX-lea, din arabă *hummus* „năut”; Grigore 1991);

kaffir este un „tip de cereală din Africa” (din engl. *kaffir corn*; Enc; Ox – „mei indian”);

kammunia este un cuvânt arab, care trimite la o „mâncare asemănătoare gulașului din carne de oaie” (cf. it. *kammunia* „specialitate culinară tunisiană”);

kurkuma, cu varianta *curcuma*, este o „plantă din sud-estul Asiei, al cărei rizom conține o feculă ușor digerabilă; mirodenie din zona tropicală, numită și șofran indian” (din fr., engl. *curcuma* < sp. < arabă < scr.; este posibil ca limba intermediară să fie alta; MDN – var. *curcuma*; PR – 1559, cuvânt sp. < arabă *kourkoun* „șofran”; PL cuvânt sp. *curcuma* < arabă *kurkum*; Ox – via lat. medievală < arabă *kurkum* „șofran” < scr. *kunkuma*; Enc – sec. al XV-lea, via lat. medievală < arabă *kurkum* „turmeric” < scr. *kunkuma* „șofran” – schimbarea sensului de la *șofran* la *turmeric* a avut loc, probabil, din cauza culorii galbene a amândurora, făcându-se, astfel, confuzie între cele două plante);

makaneks, var. *mkanek*, este un cuvânt din dialectul libanez, numind o „specialitate culinară libaneză, respectiv un tip de cârnați din amestec de carne de vită și porc, fierte în vin” (din fr., engl. *makaneks*);

mechoui constituie un „fel de mâncare din bucătăria nord africană alcătuită din bucăți de oaie sau de miel, fripte la jar/grătar” (din fr. *méchoui*, engl.

mechoui < arabă; PR – 1922, cuvânt arab „grătar pe foc”; PL – din arabă *machwi*; Enc: arabă *mašwui* „fript la jar”);

mezzeh, cu variantele *mezze*, *meze*, *mezede*, este un cuvânt din dialectul libanezemnează „o gustare; fel de mâncare din bucătăria arabă, care conține mai multe tipuri de mâncăruri, gustate succesiv de meseni” (din fr. *mezzé*, engl. *mezze*, *mezzeh* < persană *maza* „a gusta, a pofti”/ arabă *mazmiz* „a ronțai, a gusta, a ciupi câte puțin”; cf. rom. *mezel*: DEX < tc.);

murra este un „tip de cafea arabică” (extract de cafea arabică) (arabă *mur* „amar”, *murra* „cafea amară”);

pastilla este, de fapt, un cuvânt spaniol care reprezintă, cu sensul din contextul identificat de noi, o suprapunere peste cuvântul arab *b'steeya* și se referă la o „plăcintă marocană” din aluat fraged umplut cu carne de porumbel și migdale, un amestec dulce-sărat (din fr., engl. *pastilla*; PR – cuvânt spaniol 1932; Enc: suprapunere peste cuvântul arab *b'steeya* „plăcintă marocană”; sens nou);

raki este un cuvânt turcesc, dar cu un etimon arab, numind „băutura turcească, asemănătoare vinului”. Varianta veche din limba română este cunoscutul *rachiu* (cu aceeași etimologie ca și *arak*) (din tc. *raqi*; a dat în română *rachiu*; DEX – var. *rachiu*; PR – 1827, cuvântul turcesc *Raki*, din arabă; PL – cuvânt turcesc; Ox; Enc – sfârșitul sec. al XVII-lea, via tc. *Rāqī*, din arabă *arakī/araqī*);

sambousiks este o „specialitate culinară libaneză: colțunași cu carne” (cf. fr. *sambousseks*, engl. *sambouseks*, *sambousak*);

shebbakia, termen folosit în forma de plural, numește o „prăjitură marocană” (din engl. *shebbakia*);

smac, var. *sumac*, se referă la un „condiment din bucătăria arabă”;

tabule, var. *tabbouleh*, *tabbule*, *taboule*, numește o „salată din bucătăria libaneză, din grâu măcinat, roșii, mentă, ulei de măsline și suc de lămâie” (fr. *taboulé*; engl. *tabbouleh*, PR; PL; Ox, Enc – jumătatea sec. al XX-lea, din arabă *tabbūla* „amestec”);

tagine, var. *tajine*, *tajin*, este un cuvânt arab/maghrebit care trimite la un „fel de mâncare din bucătăria nord africană din carne de oaie sau legume, gătite înăbușit, cu ceapă, ardei gras, prune uscate și condimente locale, specifice”. Totodată, cuvântul se referă și la vasul conic, din lut, în care se pregătește această mâncare (care a dat, de fapt, numele mâncării) (din fr. *tagine*, *tajine*; DNAR – 2000; PR – 1960; PL; Enc – din arabă *tajin*; DMWA – arabă *tājīn* „tigaie”);

tahina, var. *tahini*, *tehina*, numește o „pastă de susan, iaurt, mirodenii”, folosită în combinații numeroase, mai ales cu *falafel*, *humus*, *tagine* (din engl. *tahina*, *tahini*; Enc – a doua jumătate a sec. al XX-lea, din arabă *tahīnā* „făină” < *tahana* „a măcina, a pisa”; DMWA – egipteană, siriană *tahīna* „sos gros din

ulei de susan, servit cu salată, legume etc.”, cf. vb. *tahana* „a măcina, a pisa”; Grigore 1991: *tahina*).

b) Etnii și tradiții/religii:

Daawa (cuvânt arab, de fapt un nume propriu) numește „legea religioasă prin care se proclamă supremația absolută a Islamului” (cf. engl. *Islamic Daawa Party* arabă *da^hwa*);

mollah (cuvânt arab) cu sensul „lider spiritual” a dobândit în limba română și nu numai numeroase conotații, multe dintre ele depreciative sau ironice, cauzate, în special, de natura extremistă a unor gesturi atribuite în mod automat tuturor adeptilor unui mollah. Asemenea cuvântului *taliban*, conotația „tiran, conducător despot, lider agresiv și autoritar” a pus în umbră sensul denotativ (din fr. *mollah*; PR – 1670, cuvânt arab „stăpân, domn”; PL – din arabă *mawlā*; Enc – prima jumătate a sec. al XVII-lea, var. *mullah*, via persană/urdu *mullā*, din arabă *mawlā*; DMWR – arabă *maulan* „stăpân, protector, domn”);

mujahedin, cu pluralul *mujahedini*, este un cuvânt arab care se referă la „luptătorii de gherilă din țările islamice, susținând fundamentalismul islamic” (din fr. *moudjahidin*; engl. *mujahidin/mujahedin*; DNAR – doar în sintagma *Mujahedinii Poporului* – 2000; PR – 1903, *moudjahidin* este cuvânt arab, pluralul de la *moudjahid/muğāhid*; PL – din arabă *djihād* „luptă sfântă”; Ox; Enc – jumătatea sec. al XX-lea, din persană sau arabă, *mujāhidin* este pluralul de la substantivul *mujāhid* „cel care duce război sfânt/jihad”; DMWR – arabă *mujāhid*, plural *-ūn* „luptător pentru pace”, egipteană – 1939);

sharia (cuvânt arab) este „legea religioasă islamică, bazată pe Coran” (din fr., engl. *sharia*; PR – mijlocul sec. al XX-lea, din arabă *sharia* „cale”; Ox; Enc – jumătatea sec. al XIX-lea, din arabă *šar’ īya* < *aš-šar* „lege sacră islamică”);

taliban, plural *talibani* (cuvântul arab folosit la noi ca singular este, de fapt pluralul de la *tālib* „student”) are ca sens denotativ: „membru al unei mișcări fundamentaliste musulmane din Afganistan care a ocupat capitala Kabul în 1996 și a instaurat statul Islamic; talibanii au fost înlăturați de la putere de forțele armate americane în 2001”. Sensurile conotative („terorist, fanatic”) au devenit mai cunoscute decât cel denotativ, fenomen datorat, în mare parte, și evenimentelor tragice de la New York și Washington din septembrie 2001 și a celor care au urmat, între care declanșarea războiului împotriva Afghanistanului și a Irakului. (din fr., engl. *taliban*; DNAR doar cu sensul „terorist” – 1998; PR – 1995, cuvânt afgan *taleb* „student; mai târziu – student la Teologie”; PL; Ox; Enc – a doua jumătate a sec. al XX-lea, via paștună, din persană, *taliban* este pluralul de la cuvântul arab *talib* „student”; DMWA – *tālib*, plural *tullāb* „căutător, student, învățat”).

c) Textile, îmbrăcăminte:

abaya (cuvânt arab) numește „haina neagră sau de alte culori, purtată de femeile din lumea arabă” (din engl. *abaya*; Ox; Enc – jumătatea sec. al XIX-lea, din arabă *abāya*; cf. cuvântul mai vechi *aba*, intrat în română în perioada influenței otomane). O posibilă variantă este și *abbeyya* (cf. engl. pl. *abayas*);

burka (cuvânt arab) denumește acea îmbrăcăminte tipică Emiratelor Arabe și, în mod special, acea mască din piele care acoperă fruntea, nasul și buza superioară, ascunzând în acest mod frumusețea feminină; o plasă în dreptul ochilor” (din fr., engl. *burka*; PL – cuvânt hindi, din arabă; Ox; Enc – jumătatea sec. al XIX-lea, via urdu sau persană *burka*’, din arabă *burku*’);

hidjab, cu varianta *hidjeb*, trimite la „îmbrăcăminte care acoperă întregul corp, inclusiv fața, în lumea arabă” (din fr. *hidjab*; PL; arabă *hiġāb*; DMWA – *hijāb* „acoperământ, văl purtat de femei, haină lungă”);

kefieh, cu varianta *kefia* (cuvânt arab), este un „articol de pânză tradițional masculin, purtat pe cap sau în jurul gâtului în țările arabe” (din fr. *keffieh*, engl. *keffiyeh* „acoperământ pentru cap, tipic masculin, specific țărilor arabe”; PR; PL; Enc – din arabă *kaffiyah*, arabă literară *kuffiyeh*).

d) Obiceiuri:

harqus (cuvânt arab) reprezintă un „tatuaj temporar, specific țărilor africane și realizat mai ales în zilele de sărbătoare” (din fr. *harqus*; cf. sp. *harqus*);

mahram este „bărbatul din familie care însoțește înotdeauna o femeie pe stradă, în lumea arabă” (din engl. *mahram*);

negafat este un cuvânt din dialectul marocan ce înseamnă un „grup de femei a căror misiune este să pregătească mireasa în ziua nunții, în Maroc, prin pictarea pe mâini și pe picioare cu henna a unor simboluri aducătoare de noroc” (din fr., engl. *negafat*; cf. sp. *negafat*);

nekachat denumește, în mod asemănător termenului *negafat*, un „grup de femei a căror misiune este să pregătească viitoarea mireasă, în Maroc. Acestea o machiază, o coafează, desăvârșindu-i înfățișarea” (din fr., engl. *nekachat*; cf. sp. *nekachat*);

serdal (cuvânt din dialectul marocan) trimite la o „bijuterie așezată pe frunte în zilele de sărbătoare, în Maroc” (din fr. *serdal*; cf. germ. *Serdal*).

e) Construcții:

fajlaj denumește „construcțiile arhaice din lut, conservate sau restaurate și reintroduse în circuitul turistic arab”;

hamam, deși este un cuvânt arab, trimite la ceea ce este cunoscut astăzi drept o „baie turcească” (din tc. *hammam* via fr.; DNAR var. *hammam* – 2000; PR – 1655, cuvânt arabo-turcesc „baie caldă”; PL – din arabă *hammām*; Enc. – cuvânt turcesc);

mashrabiya este un „grilaj bogat ornamentat pentru ferestre, în arhitectura arabă” (via engl. *mashrabiyy* „element de arhitectură arabă, datând din Evul Mediu, dar utilizat și astăzi”, *mashrabiya* „grilaj bogat decorat”);

menzeh este un cuvânt arab cu sensul de „pavilion sau chioșc tradițional, în centrul unei grădini” (via fr. *menzeh*);

ribat reprezintă forma arabă a termenului care denumește „fort, fortificații, citadelă; p. ext. mănăstire fortificată din zona Africii de nord-est” (din fr. *ribat* „mănăstire fortificată, mai ales în Maghreb”; PL – arabă *ribāt*);

tadelakt (cuvânt din dialectul marocan) se folosește rar (ține de limbajul de specialitate) și se referă la un „material marocan rezistent la apă, folosit în construcții, dar și la acoperirea obiectelor din ghips, din metal, a vazelor și a sticlelor de diverse tipuri” (din fr., engl. *tadelakt*).

f) Transporturi:

abra (cuvânt arab) reprezintă o „barcă de lemn, un fel de taxi pe apă, folosit în Dubai” (arabă *abra* „golf”);

dhow este „barca bogat ornamentată, folosită în Arabia” (în textul identificat de noi este greșit înregistrată ca *dhrow*) (cf. engl. *dhow*; Ox – cu etimologie necunoscută, sec. al XIX-lea; Enc – var. *dhow* „mic vas maritim arab” sfârșitul sec. al XVIII-lea, cu etimologie necunoscută, probabil din persană; Enc E – var. *dhow*).

g) Educație:

madrasa (cuvânt arab) reprezintă un „colegiu, universitate depinzând de o autoritate religioasă, în țările musulmane; în țările arabe: școală” (din fr., engl. *madrasa*; PL – *madrasa* cu var. *medersa*; Enc – jumătatea sec. al XVII-lea, din arabă „loc unde se studiază; școală”);

medersa, plural *mederse*, este un cuvânt arab cu același sens, de „colegiu, universitate depinzând de o autoritate religioasă, în țările musulmane”, ce pare a fi un sinonim al termenului *madrasa* (din fr. *medersa*; PL – var. a lui *madrasa*; din arabă *madrasa*).

h) Cosmetică:

henna (cuvânt arab) se folosește atât în biologie, cât și în cosmetică, întrucât din tulpinile și frunzele acestei plante se obține pulberea care devine vopsea de păr (din fr. *henné*; MDN – var. *heneu*; DNAR var. *henne* – 2000; PR – 1541, din arabă *hinna*; PL – din arabă *hinnā*; Ox; Enc – prima jumătate a sec. al XVII-lea, din arabă *hinnā*; termenul reprezintă o formă mai apropiată de etimon a unui cuvânt mai vechi – *căneală*, a *căni* (*părul*) – intrat în română din turcă);

khol (cuvânt arab; corect: *kohl*) este un „preparat chimic folosit ca fard pentru ochi mai ales în Asia și Orientul Mijlociu; astăzi este folosit în cosmetică

în întreaga lume” (din fr. *khôl*; DNAR – 2000; PR – 1787, din arabă *kohl* „pulbere de antimoniu”; PL; Ox; Enc – sfârșitul sec. al XVIII-lea, var. *kohl*, din arabă *kuhl*).

i) Diverse:

gambari (probabil, cuvânt arab) reprezintă „instrumentele specifice muzicii arabe”;

janjaaweed (cuvânt din dialectul sudanez) se referă la „milițiile înarmate, în care se află luptători recrutați și dintre delincvenții eliberați cu această ocazie din închisoare”;

sisa este varianta arabă a obiectului „narghilea” (cuvânt intrat prin forma din limbile intermediare, engleză și franceză, *shisha*). Echivalentele pentru acest obiect sunt: *hookah* (hindi), *hukkah* (urdu), *nargile* (turcă);

souk, cu variantele *souq*, *suk*, este un cuvânt arab, semnificând „piață; bazar” (din fr. *souk*; engl. *souk*, *suk*, *suq*; MDN – var. *suk*; DCR₂ – var. *suk* – 1993; PR – 1848; PL; Ox; Enc – prima jumătate a sec. al XIX-lea, din arabă *sūk*; DMWA – arabă *sūq* „bazar în stradă, piață”).

Cele mai multe elemente au fost notate în textele-sursă cu litere cursive, indicându-se astfel proveniența lor străină. Excepție de la această regulă au făcut-o mai ales cotidienele, ele înregistrând cuvinte legate de evenimentele politice (conflictul din Afganistan, războiul din Irak) care au fost menționate de atâtea ori, încât au devenit familiare atât autorilor articolelor, cât mai ales cititorilor (vezi *taliban*, *mujahedin*, *mollah* etc.).

În majoritatea situațiilor, cuvintelor li s-a oferit explicația semantică în text, imediat după cuvântul în cauză (rar înaintea cuvântului), explicație care poate fi între paranteze, între linii de pauză sau între ghilimele. Explicația a constat fie într-o traducere *mot à mot*, fie într-o definiție tip dicționar, dată în text.

Remarcăm, de asemenea, frecvența unor forme noi ale unor cuvinte deja intrate în limbă, forme modelate după etimonul îndepărtat (*batic* – *batik*, *rachiu* – *raki*) sau după etimonul din limba intermediară (*cușcuș* – *couscous*, după fr. *couscous*). Observația este valabilă și pentru neologisme: forme precum *arac*, înregistrată în MDN, sunt la concurență cu formele mai apropiate de etimonul îndepărtat: *arak* (după arabă *'araq at-tamr*). Explicația ar putea fi următoarea: la traducerea sau adaptarea articolelor (adesea despre țări exotice), cuvintele nu mai sunt simțite ca familiare, referindu-se la realitățile din țările respective.

Un calc frazeologic este, cu siguranță, *cornul gazelei* „prăjitură marocană”, care copiază structura și sensul sintagmei franceze *cornes de gazelle*, la rândul ei calchiată după arabă *kaab el ghzal* („Prăjiturile care plutesc în miere și unt topit sunt irezistibile: «*cornul gazelei*», ghoriba cu migdale și susan sau shebbakia răsucite în ulei încins și îmbrăcate în miere.” MF, noi./2001, p. 109;

„Iar la desert, cel mai recomandat fel este «*corne de gazelle*», adică un corn din aluat, umplut cu alune și miere.” O, ian./2003, p. 97).

2. Sub aspect **semantic**, se remarcă apariția unor omonimii ori omofonii. Astfel, câteva cuvinte recente se suprapun din punct de vedere formal peste unele mai vechi sau mai noi, înregistrate însă de DEX ori MDN:

humus (<lat. *humus*, germ. *Humus* „amestec de substanțe organice amorfe aflate în sol care condiționează fertilitatea și care este rezultat din transformarea materialului vegetal sub acțiunea microorganismelor”) – *humus* (cuvânt arab, „sos oriental”);

între forma de singular articulată a unui substantiv mai vechi, *pastila* (<fr. *pastille*, germ. *Pastille*) și substantivul recent *pastilla* „plăcintă marocană” (cuvânt arab la origine, dar preluat prin spaniolă și franceză).

Pentru că lumea arabă musulmană, cultura, obiceiurile, tradițiile ei rămân încă în mare parte necunoscute, se întâmplă ca de multe ori să realizăm unele pseudosinonimii, cum apar, în textele studiate, între termeni precum *abaya* – *burka* – *chador* – *tchadri* – *hidjab*. În realitate, fiecare termen este specializat și caracteristic unei populații, însă nici dicționarele străine nu ne sunt de mare ajutor, definițiile de aici fiind destul de confuze. Astfel, aflăm că respectivele cuvinte se definesc după cum urmează:

abaya – Enc/Ox: „veșmânt lung, fără mâneci special modelate, purtat în afara casei de către femei în țările arabe (cuvânt arab)”; Enc E: „manta, pelerină tradițională, purtată de femei în țările arabe”;

burka – PL/Ox: „îmbrăcăminte tradițională a femeilor musulmane care acoperă capul și corpul până la glezne (cuvânt hindi, din arabă)”; Enc: „îmbrăcăminte care acoperă tot corpul, cu un vâl cu grilaj în dreptul ochilor, purtată de femeile musulmane (cuvânt arab)”; Enc E: „în Afganistan, îmbrăcăminte lungă, de forma unui voal, care acoperă femeile din cap până la picioare, obligatorie în regimul taliban”;

chador – deși este un cuvânt persan, apare în contexte legate de lumea arabă, fiind asociat cu *abaya*; PR: var. *tchador* „vâl negru care acoperă capul și corpul femeilor musulmane šiite, mai ales în Iran (1978<*tchadour*<*chadir*, cuvânt persan)”; PL: var. *tchador* „vâl care acoperă capul și tot corpul femeilor musulmane, mai ales în Iran (cuvânt persan)”; Ox: „îmbrăcăminte largă, purtată de femeile musulmane în unele țări și care le acoperă corpul, lăsând descoperită doar fața”; Enc: var. *tchador* „îmbrăcăminte tradițională, închisă la culoare, purtată de musulmani și uneori de femeile hinduse, care acoperă aproape tot corpul; haină funerară a musulmanilor (cuvânt persan)”; Enc E: var. *chador* „îmbrăcăminte care acoperă tot corpul, purtată de femeile din Afganistan; a fost impusă de regimul taliban”;

tchadri, de asemenea cuvânt persan, este definit drept „văl care acoperă femeile musulmane de la cap până la glezne, grilaj pentru a ascunde ochii; este tradițional în India, Pakistan și Afganistan” (PL);

hidjab – PL: „îmbăcămintă, în speță un fular/o eșarfă, purtată de femeile musulmane ca un semn al pudismului (cuvânt arab)”.

Situația este similară și pentru perechea *madrasa* – *medersa*.

madrasa – PL: (sinonim cu *medersa*) „colegiu, universitate depinzând de o autoritate religioasă, în țările musulmane (cuvânt arab)”;
Enc: „școală pentru studiul religiei și doctrinei islamice, mai ales a Coranului (cuvânt arab)”;
Enc E: „seminar religios în Iran, Pakistan, Afganistan, Egipt”;

medersa – PL: sinonim cu *madrasa*; Enc E: „școală în Maroc”.

3. La nivel **morfologic**, se observă că aproape toate cuvintele cercetate intră în categoria substantivelor.

În puține cazuri substantivele și-au format deja un plural în limba română (vezi *mederse*, *mujahedini*, *talibani*), poate și datorită faptului că o mare parte sunt substantive abstracte care tind să devină invariabile, aici intrând termeni referitori la religii, doctrine etc.

În unele exemple s-a format deja un plural redundant în raport cu etimonul îndepărtat, pentru că istoria celor două cuvinte nu a putut fi cunoscută de toți vorbitorii. Astfel, forma *mujahedin/mujahidin* este, în limba de origine (araba), pluralul de la *mujahid* „cel care duce războiul sfânt/jihadul”. La fel în cazul substantivului *taliban*, care este în arabă un plural de la *talib* „student”, devenit ulterior „student la Teologie (Islamică)”. Româna a împrumutat cei doi termeni prin franceză și engleză, unde erau percepuți ca forme de singular (vezi pluralul fr. *moudjahidins*, *talibans*, engl. *mujahidins/mujahedins*, *talibans*), și și-a format propriile forme de plural cu desinența specifică de masculin *-i* (*mujahedini*, *talibani*).

Există și forme de plural preluate din limbile intermediare (engleză, franceză) pe care româna le-a recunoscut ca plurale și nu le-a mai adăugat altă desinență de plural: *madrasas*, *tagines*.

Într-un singur exemplu apare o formă pleonastică de plural: *souks-uri*, unde desinenței franceze/engleze de plural *i* s-a adăugat și desinența românească de plural a neutrelor. De altfel, desinența de plural cel mai des întâlnită este *-uri*, specifică neutrelor și neologismelor. Pentru feminine, se atașează desinența *-e*: *madrase*, *mederse*, iar în cazul masculinelor, desinența *-i* (vezi mai sus).

În ceea ce privește modul în care se adaugă desinența de plural, cel mai adesea se folosește cratima, care semnalează faptul că acel cuvânt nu s-a adaptat încă limbii române (ca la *souq-uri*), dar există și exemple în care s-a renunțat la cratimă: *ribaturi*. La feminine și masculine, desinența de plural se adaugă (în textele analizate) întotdeauna fără cratimă.

Articularea cuvintelor noi cunoaște două variante: fără cratimă (*humusul*) și cu cratimă (*Kefieh-ul*). În cazul substantivului *mollah*, întâlnim ambele variante, cu mențiunea că forma fără cratimă a fost extrasă din cotidiene, unde cuvântul, fiind mai des folosit, a fost deja simțit ca asimilat limbii române. În celelalte citate, substantivul *mollah* are atașat articolul cu ajutorul cratimei și este scris cu litere cursive.

Din exemplele de mai sus, observăm că articolul este evidențiat în cazul unor substantive de gen masculin sau neutru (este greu de stabilit, neavând încă o formă de plural; oricum, tendința este de a transfera neologismele la genul neutru). Și mai dificil este să depistăm substantivele feminine nearticulate, pentru că majoritatea au terminația *-a* conformă cu etimonul, terminație de altfel specifică femininelor românești articulate: *abaya*, *burka*, *harira*, *harissa*, *henna*, *tahina* etc. (nici măcar genul din limba intermediară nu ne poate ajuta prea mult).

Subliniem faptul că este dificil să includem în vreun gen multe dintre substantivele selectate, tocmai pentru că sunt foarte recente, provin din limbi îndepărtate și nu s-au adaptat încă limbii române (așteptăm, eventual, asimilarea unora dintre ele la un moment dat).

4. La nivel **stilistico-funcțional**, remarcăm specializarea multor unități lexicale, frecvente în domeniul turismului și al gastronomiei⁶, însă observația este făcută cu o anumită rețineră, dată fiind proveniența majorității cuvintelor. Trebuie să recunoaștem că sursele cele mai bogate le-au reprezentat așa-zisele reviste (publicații lunare – *Avantaje*, *Unica*, *Estetica*, *Look*, *Tabu* ș.a.) care copiază sau reprezintă chiar variantele românești ale unor publicații străine (*Elle*, *Madame Figaro*, *Cosmopolitan*, *Beau Monde*, *Les Nouvelles Esthétiques*, *Marie Claire*) și, în plus, acest tip de reviste se adresează unui segment restrâns de populație, ceea ce înseamnă o circulație mai redusă decât a cuvintelor înregistrate din cotidiene sau de la televiziuni. Datorită acestui fapt, multe dintre articolele citite reprezintă traduceri sau adaptări ale corespondentelor din revistele-mamă și de aceea putem afirma cu siguranță că acele cuvinte nu au intrat direct în limba română, ci prin limba din care s-a făcut traducerea. Din același motiv, unele articole – cum ar fi cele despre călătorii în țările îndepărtate, necunoscute lumii occidentale sau cele despre gastronomie – cuprind și cuvinte folosite accidental, adică termeni preluați din limba țării respective fără a fi traduși ori, dimpotrivă, sunt explicați, dar nu au șanse de a se impune în limba în care au intrat, termeni transpuși în articol pentru originalitate, autenticitate.

⁶ Pentru explicare unor termeni gastronomici, am apelat la seria revistelor de specialitate *BBC- Good Food* (ediția românească), la informațiile de pe internet (Wikipedia.org) și la alte lucrări din domeniu: Grigore 1991.

Din cotidienele românești (*Adevărul, Jurnalul național, România liberă* etc.) am reținut, în general, termeni legați de evenimentele politice, istorice ale ultimilor ani (cum ar fi, destul de recent, conflictul din Afganistan, războiul din Irak și descoperirea, astfel, a unei lumi cu obiceiuri și tradiții cvasinecunoscute nouă).

Foarte multe cuvinte noi provin și din domeniul gastronomiei, datorită apariției numeroaselor restaurante specializate (marocan, libanez, sirian ș.a.) prin intermediul cărora se popularizează termenii deveniți internaționali (*humus, tagine, falafel, sumac* etc.).

Concluzii

Fără îndoială că multe dintre cuvintele analizate aici își vor pierde utilitatea și vor avea o frecvență mult mai mică în momentul în care evenimentele de care au fost legate vor fi uitate (conflictele din țările arabe, jihadul, Afganistan, Irak; *abaya, burka, taliban, mujahedin, mollah* etc.). Totodată, nu putem ignora faptul că mulți dintre termenii selectați au o „existență efemeră”, scopul lor fiind acela de a spori originalitatea textului publicistic sau de a conferi culoare locală, mai ales în cazul articolelor referitoare la călătorii, descrieri ale unor locuri exotice.

În opinia noastră, destul de puține cuvinte dintre cele înregistrate au șanse să se impună în limba comună, pentru că definesc realități prea îndepărtate de domeniile noastre de interes ori pentru că aparțin unui limbaj specializat (vezi tradițiile orientale: *harqus, mahram, serdal* etc.). Pe de altă parte, datorită interesului tot mai mare al românilor pentru deschidere mondială, este posibil ca unele cuvinte (mai ales cele din domeniul culinar, care au cucerit lumea occidentală și care sunt și cele mai numeroase în lista noastră, de altfel) să se impună, așa cum s-a întâmplat în limba franceză sau engleză/americană, unde termeni precum *falafel, humus, mechoui, tagine, tahina*, se întâlnesc tot mai des (inclusiv în filmele văzute și la noi pe marile și micile ecrane).

Șanse ar avea, probabil, și o parte dintre cuvintele din domeniul cosmeticii – *henna, khol*.

SURSE

A – *Adevărul*.

D – *Dilema*.

EZ – *Evenimentul zilei*.

JN – *Jurnalul național*.

MF – *Madame Figaro* (ediția românească).

O – *Olivia*.

BIBLIOGRAFIE, ABREVIERI, SIGLE

- Gal, Ana Maria, 2007, *Alimente și preparate culinare din bucătăria românească și internațională. Dicționar explicativ român-englez-german-francez-italian*, București, Editura Allfa (APC).
- Coteanu, Ion, Marius Sala, 1987, *Etimologia și limba română. Principii. Probleme*, București, Editura Academiei Române.
- Dimitrescu, Florica, 1997, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos (DCR₂).
- DEX, 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Wehr, Hans, 1980, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, third printing, Beirut-London (DMWA).
- Trifan, Elena, Adrian Ioan Trifan, 2003, *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Scrisul Prahovean – Cerașu (DNAR).
- Dobrișan, Nicolae, 2001, „Cuvintele de origine arabă în presa română contemporană”, în *Romano-Arabica*, new series, nr. 1, University of Bucharest, Center of Arab Studies, p. 19-33.
- Dobrișan, Nicolae, 1968, „Cuvintele de origine arabă intrate în limba română prin filiera limbii turce”, în *Analele Universității din București, Seria Științe Sociale-Filologie*, XVIII, p. 521-539.
- Enc, 2001, *Encarta World English Dictionary*, London, Bloomsbury.
- Enc E, 2003, *Encarta Encyclopedia Deluxe*, London, Bloomsbury.
- Graur, Al, 1950, „Etimologie multiplă”, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, p. 22-34.
- Graur, Al, 1978, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros.
- Grigore, Grigore, 1991, *Din arta culinară a Orientului Arab*, București, Editura Iacobi.
- Hristea, Theodor, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note.*, București, Editura Științifică.
- Marcu, Florin, 2006, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a VIII-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum I.O. (MDN).
- ODNW, 1998, *The Oxford Dictionary of New Words*, Oxford University Press.
- Ox, 2002, *Oxford English Reference Dictionary*, Second edition, revised, Oxford University Press.
- PL, 2003, *Le Petit Larousse Illustré*, Paris.
- PR, 2003, *Le Nouveau Petit Robert*, Paris.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2007, *Limbile statelor lumii. Mică enciclopedie*, București, Editura Meronia.
- Walter, Henriette, 1997, *L'Aventure des mots français venus d'ailleurs*, Paris, Laffont.

Mădălina STĂNCIOI-SCARLAT
Școala Centrală, București